

Suojärveläisten yllirajaiset suhteet 1930-luvun Neuvostoliitossa

Tämä artikkeli analysoi 1930-luvulla Suojärveltä Neuvostoliittoon lähteneiden laittomien maahanmuuttajien eli loikkareiden yllirajaisia suhteita ja niiden merkitystä heidän kohtalolleen Gulag-järjestelmässä. Tutkimus perustuu loikkareiden lähettämiin kirjeisiin, jotka on koottu Etsivän keskuspoliisin Sortavalan alaosaston kokoelmaan. Artikkelissa lähestytään suojärveläisten yllirajaisien suhteiden merkitystä tiedonvälityksen, avunannon ja kansalaisuuden kautta. Tutkimus tuo esille sen, kuinka tiedon sisältö sekä yllirajaisen ja rahallisen avun suunta muuttuivat suojärveläisten suhteissa, kun he joutuivat Gulag-järjestelmän piiriin. Lisäksi tutkimus tuo esille suojärveläisten erilaiset selviämistästrategiat sekä Suomen ja Neuvostoliiton kansalaisuuden merkityksen yllirajaisien suhteiden ylläpitämiseksi.

Ira Jänis-Isokangas

Vuosien 1930 ja 1934 välillä vähintään 12 000 suomalaista ylitti laittomasti Suomen ja Neuvostoliiton välisen rajan (KA, EK-Valpo, 2766, Rajaolot 1910–1940, Siirtolaisuus Venäjälle). Nämä ihmiset, joita Suomessa kutsuttiin loikkareiksi ja Neuvostoliitossa taloudellisiksi pakolaisiksi,¹ lähtivät Neuvostoliittoon työn ja paremman elämän toivossa. Loikkaarit olivat kotoisin eri puolilta Suomea, mutta erityisen paljon heitä lähti Viipurin läänistä (Kostiainen

1988, 71). Viipurin lääniin kuuluneesta Suojärven kunnasta lähti kesällä 1932 useita satoja henkilöitä Neuvostoliittoon.

Rajan ylittäminen ”salateitse” ilman passia tai lupaa saapua maahan oli rikos molemmin puolin rajaa. Ne, joilla ei ollut viisumia tai muuta viranomaisten lupaa saapua maahan, saivat luvattomasta rajanylityksestä Neuvostoliiton vuoden 1926 rikoslain mukaan pakkotyörangaistuksen. Tämä rangaistus liitti suojärveläiset osaksi Gulag-järjestelmää.

Aluksi Neuvostoliiton poliittisen poliisin (OGPU) ja myöhemmin, vuodesta 1934 alkaen, sisäasiainkansankomissariaatin (NKVD) hallinnoimaan Gulag-järjestelmään kuului erilaisten ojennustyöleirien lisäksi erilaisia erityisasutuksia, joiden asukkaat tekivät pakkotyötä metsätyömailla, kolhooseissa, kaivoksilla ja rakennustyömailla (Khlevniuk 2004 ja Zemskov 2005). Näille erilaisille työmaille sijoitetut loikkarit kirjoittivat kotiin Suojärvelle läheisilleen, sukulaisilleen ja tuttavilleen.

Suojärveläisten vuosina 1930–1937 lähettämät kirjeet Neuvostoliitosta avaavat loikkari-ilmiöön liittyviä tekijöitä sekä suojärveläisten yllirajaisia suhteita. Näiden kirjeiden välittämä informaatio vaikutti suojärveläisten tekemiin loikkaamiseen, lailliseen maahanmuuttoon tai Suomeen palaamiseen liittyviin päätöksiin. Yllirajaiset suhteet toimivat myös avustusverkostona, joiden luonne muuttui loikkareiden astuessa Gulag-järjestelmään.

Loikkarit ja Gulag-järjestelmä

Auvo Kostiaisen (1988) teos *Loikkarit* on tarkastellut loikkareiden historiaa siirtolaisuustutkimuksen näkökulmasta. Hänen 3 753 loikkariin perustuva tutkimuksensa analysoi heidän tilannettaan kolmesta eri näkökulmasta: lähtöön vaikuttaneista tekijöistä, rajanylityksestä sekä saapumisesta ja elämästä Neuvostoliitossa. Loikkareista suurin osa oli nuoria miehiä ja kotoisin paikkakunnilta, joissa maailmanlaajuinen lama ja metsäteollisuuden ongelmat jättivät monet työttömiksi ja vaille tulevaisuutta (Kostiainen 1988, 70–71). Alueilla oli myös vahva työväenliike sekä sisällissodan jälkeinen muuttoliike Neuvosto-Venäjälle. Kostiainen (1988, 42–44) kuvaa, kuinka aikaisemmin Neuvostoliittoon muuttaneet suomalaiset sekä suomenkielinen agitaatio ja Neuvostoliitossa harjoitettu propaganda loivat käsityksen siitä, että Josif Stalinin johdolla aloitettu intensiivinen teollistaminen tarjoaisi työtä ja leipää myös suomalaisille.

Loikkariaallon huippuvuotena vuonna 1932 loikkareita sijoitettiin pakkotyöhön Neuvosto-Karjalan ja Leningradin alueen metsä- ja rakennustyömaille, kaivoksiin, kolhooseihin ja sovhooseihin.² Vuodesta 1933 lähtien näitä loikkareita alettiin siirtää eteenpäin myös Uralille. Jukka Rislakki ja Eila Lahti-Argutina kuvaavat haastattelu- ja arkistoaineistoon perustuen kirjassaan *Meillä ei ole kotia täällä* (1997) tätä matkaa Suomen ja Neuvostoliiton raja-alueilta Sarovin karanteenileirin kautta Uralin työmaille, joissa moni suomalainen loikkari joutui Stalinin vainojen uhriksi.³

Loikkareiden kohtalo osana Stalinin suomalaisiin kohdistamaa vainoa on yksi tekijä, johon Venäjällä tehty tutkimus on ottanut kantaa (Takala 2011; 2018; 2021). Vainokokemus on myös vahvasti läsnä muistelmissa, joita on julkaistu suomeksi jo 1930-luvulta lähtien. Loikkareiden muistelmat liittyvät osaksi suomalaisten Gulag-muistelmia, joita Erkki Vettenniemi (2001) on käsitellyt väitöskirjassaan *Surviving the Soviet meat grinder*.

Loikkarit olivat yksi ryhmä muiden Neuvostoliitossa asuvien suomalaisten joukossa.⁴ Inkeriläiset, punapakolaiset ja amerikansuomalaiset muodostavat jokainen oman kokonaisuutensa Neuvostoliiton historiassa. Tästä huolimatta kaikilla näillä ryhmillä oli myös yhdistäviä

tekijöitä. Loikkareita ja punapakolaisia yhdisti usein laiton rajanylitys, sukulaisuus ja aatteen palo. Amerikansuomalaiset ja loikkaarit saapuivat Neuvostoliittoon samaan aikaan – Stalinin jättimäisiä teollisuushankkeita ja sosialismia rakentamaan. Lopulta kuitenkin inkeriläisten kokemus kauas omilta seuduiltaan pakkosiirrettynä ryhmänä tulee lähemmäksi loikkareiden kokemuksia (Polian 2003).

Loikkaarit kuten inkeriläisetkin joutuivat aluksi OGPU:n ja myöhemmin NKVD:n ”erityisasuttamaksi” (*spetsposelentsyy* sekä *spetspereselentsyy*) ja valvomaksi työvoimaksi osana Gulag-järjestelmää (Zemskov 2005, 16–75). Käsitys Gulagista on muotoutunut pitkälti muistelmien ja etenkin Aleksandr Solženitsynin (1974) kirjan *Vankileirien saaristo* kautta. Arkistojen avautumisen myötä sekä venäläiset että kansainväliset tutkijat pyrkivät selvittämään Gulag-järjestelmän rakennetta ja järjestelmän uhrien määrää. Tutkimuksen tavoitteena on ollut selvittää myös järjestelmän luonnetta ja sitä, missä määrin se oli taloudellisesti tai ideologisesti motivoitunutta (Barnes 2011, 7–10).

Viimeaikainen tutkimus on kuitenkin tuonut lisää sävyjä Gulag-tutkimukseen. Gulagin historiaa tarkasteltaessa on tullut esille erilaisia kehitysvaiheita sekä järjestelmän monimuotoisuus ja Gulagin huokoiset rajat muuhun neuvostoyhteiskuntaan (Khlevniuk 2004; Jakobson 2014; Shearer 2015; Khlevniuk 2015). Järjestelmätason analyysistä on siirrytty kuvaamaan myös yksittäisiä leirejä ja erityisasutuksia (Barnes 2011; Barenberg 2014; Jurtšenkov 2013; Kirillov 1996; Klimkova 2007).

Mielenkiintoisia avauksia on myös syntynyt uusien aineistojen ja tarkasteltavana olevien ryhmien kautta. Joukko tutkimuksia, jotka tukeutuvat muistelmaj- ja haastatteluaineistojen analyysiin, kuten esimerkiksi Jehanne Gheithin ja Katherine Jolluckin (2011) toimittama *Gulag Voices: Oral histories of Soviet incarceration and exile* ovat tuoneet esiin muun muassa naisten tai etnisten ryhmien kokemuksia järjestelmässä. Uusimpana aineistokokonaisuutena Gulag-tutkimuksessa ovat kirjeet. Näitä ovat esimerkiksi Arseni Formakovin (2017) kirjeet, joita on julkaistu Emily Johnsonin kääntämänä, Alena Kozlovan kollegoineen (2021) toimittama *My Fathers Letters*, joka käsittelee isien lapsilleen leireiltä lähettämiä kirjeitä sekä Orlando Figesin (2012) *Just Send Me Word: A true story of love and survival in the Gulag*.

Suomalaisten loikkareiden Gulag-kokemuksia Neuvostoliitosta ovat tähän mennessä hallinneet muistelmat ja haastattelut. Niitä värittävät menneisyyden kokemukset sekä tieto tulevasta. Loikkareiden lähettämät kirjeet sen sijaan kertovat loikkareiden senhetkisistä ajatuksista Gulag-järjestelmän sisästä. Vaikka niissä monesti pohditaan menneitä ja asetetaan toiveita tulevaisuudelle, niiden näkökulma on erilainen. Sekä loikkari-ilmiötä selvittänyt Etsivä keskuspoliisi (EK) että loikkareista kirjoittaneet Rislakki ja Lahti-Argutina (1997) sekä Kostianen (1988) ovat käyttäneet kirjeitä lähteinään, mutta systemaattinen analyysi loikkareiden kirjoittamista kirjeistä on puuttunut.

Loikkareiden kirjeet yllärajaisten suhteiden ylläpitäjinä

Tämän tutkimuksen aineistona ovat loikkareiden kirjeet, joita EK on koonnut Sortavalan alaostaston arkistonsa alle. Tämä 1 200 kirjettä tai niiden tiivistelmää sisältävä kokoelma on syntynyt, kun EK on saanut luvan seurata postiliikennettä Neuvostoliitosta Suomeen (KA, EK–Valpo, kotelo 31, Ministeri Arvo Mannerin kirje 6.6.1932). Kokoelma sisältää vuosina 1930–1939 lähetettyjä kirjeitä, joiden lähettäjiä ja vastaanottajia EK on pitänyt kommunisteina.⁵ Vaikka loikkareista suurin osa oli miehiä, suojärveläisten kirjeiden kirjoittajissa oli miehiä ja naisia lähes yhtä paljon. Kokoelma sisältää myös Neuvostoliittoon laillisesti

saapuneiden ihmisten kirjeitä kotiseudulle, ja sen ytimessä on Suojärveltä lähteneiden ja Gulag-järjestelmään joutuneiden ihmisten kirjeenvaihto.

Suojärveläisten loikkareiden kirjeitä voidaan lukea monella eri tavalla. Loikkaarit olivat laittomasta maahantulostaan huolimatta siirtolaisia, jotka kirjoittivat kotiin kuten miljoonat muut siirtolaiset eri aikoina ja eri paikoissa. Esimerkiksi amerikansuomalaisten lähettämät kirjeet voidaan lukea tähän siirtolaiskirjeiden kategoriaan (Saramo 2013, 477–478). Kuitenkin analyysin kohteeksi valitut kirjeet ovat sellaisten Gulag-järjestelmään joutuneiden ihmisten lähettämiä, joiden vapautta toimia ja liikkua oli ankarasti rajoitettu. Tämä heijastui monella tapaa siihen, miten ja mistä kirjoitettiin, kuten Emily Johnson (2017; 2022) on osoittanut.

Suomenkielisiä kirjeitä Gulag-järjestelmän sisältä lähettivät toki muutkin suomalaiset. Esimerkiksi Anni Reuter (2020) on tarkastellut inkeriläisten pakkosiirrettyjen ihmisten lähettämiä kirjeitä Neuvostoliitossa. Reuter tarkastelee inkeriläisiä diasporana ja erityisesti kirjeissä esiintyviä ilmauksia kodista ja identiteetistä. Vaikka näissä kirjeissä on paljon samanlaisia piirteitä kuin suojärveläisten lähettämässä kirjeissä, kuten ankarien olosuhteiden kuvausta ja kaipausta kotiin, on näiden kahden ryhmän erilaisuus otettava huomioon kirjeitä analysoitaessa. Toisin kuin suurin osa pakkosiirretyistä inkeriläisistä, suojärveläiset loikkaarit olivat alun perin Suomen kansalaisia. Neuvostoliitossa kansalaisuudella oli monenlaisia merkityksiä ulkomaalaisille, kuten Golfo Alexopoulos (2006) on esittänyt.

Tarkastelen tässä artikkelissa suojärveläisten kirjoittamia kirjeitä Neuvostoliitosta yllirajaisuuden käsitteen kautta. Ankkuroin näkemykseni Steven Vertovecin (2009), joka lähestyy transnationalismia kuudesta eri näkökulmasta eli etnisinä diasporina tai verkostoina, eri paikkakunnille kiinnittyneinä identiteetteinä, sosiaalisina instituutioina ja arkipäivän käytänteinä, taloudellisena ja poliittisena toimintana sekä erilaisina sosiaalisina paikkoina. Vaikka Vertovec ja muut yllirajaisen ilmiöiden tutkijat keskittyvät etupäässä nykypäivään tai lähihistoriaan, jota erityisesti kehittynyt teknologia on muokannut, etnisten ryhmien verkostot, sosiaaliset instituutiot sekä taloudellinen ja poliittinen toiminta ovat mahdollisia tutkimuskohteita jopa 1930-luvun Neuvostoliitossa. Kuten Lewis Siegelbaum ja Leslie Page Moch (2016) ovat tuoneet esille, Neuvostoliiton sisäistä siirtolaisuutta – vapaaehtoista tai pakotettua – on myös mahdollista tarkastella yllirajaisuuden näkökulmasta. Neuvostoliitto oli Venäjän imperiumin jatkaja ja erityisasutuksiin pakkosiirretyt ihmiset ylittivät myös muita kuin valtiollisia rajoja. Toisaalta uusia rajoja myös syntyi Neuvostoliiton toimesta. Vaikka Oleg Khlevniukin (2015) mukaan rajat Gulagin ja neuvostoyhteiskunnan välillä olivat häilyvät, muodostivat ne silti rajoja ihmisten vapaudelle, liikkumiselle ja toiminnalle. Kirjeenvaihto oli yksi tapa ylittää nämä rajat.

Vertovecin mukaan yllirajaisuus muokkaa ihmisten odotuksia mahdollisesta muutosta, työstä, taloudesta ja omasta tulevaisuudesta. Se asettaa moraalisia velvollisuuksia välittää tietoa ystäville ja sukulaisille, avustaa, organisoitua sekä haastaa ihmisten suhteen valtioon ja kansalaisuuteen. (Vertovec 2009, 74.) Tässä artikkelissa keskityn erityisesti kahteen yllirajaisuuden muotoon. Nämä ovat informaation yllirajainen välitys sekä yllirajainen rahallinen ja muu avunanto. Näiden kautta tuon esille myös kirjeitä kirjoittaneiden loikkareiden suhdetta Suomen ja Neuvostoliiton valtioon sekä kansalaisuuden merkitystä loikkareiden yllirajaisissa suhteissa ja selviytymisstrategioissa.

Analyysin kohteena ovat kirjeet, joita suojärveläiset ovat lähettäneet Petroskoista vuosina 1930–1931 (12 kpl), Neuvosto-Karjalan ja Leningradin alueen pakkotyömailta Puudosin alueelta Neuvosto-Karjalasta ja Leningradin piiriin kuuluvalta Svirstroilta vuosina 1932–1933 (71 kpl) sekä Uralin alueelta Magnitogorskista, Tšeljabinskista, Nadeždenskista, Nižni Tagilista

ja Kamenskista vuosina 1934–1937 (54 kpl). Kirjeen lähettäjät olivat kotoisin Suojärveltä, erityisesti Lietteen Välikylästä, Kaipaasta ja Suvilahdesta.

Tällainen rajausta tuo esille sen, miten suojärveläisten ylijäräinen verkosto syntyi, minkälaista tietoa Neuvostoliiton oloista ja loikkaamisesta kirjeissä kerrottiin ennen loikkariiliikkeen huippuvuotta 1932⁶ sekä mitä loikkaarit kertoivat oloista Leningradin alueen ja Neuvostokarjalan pakkotyömailla vuosina 1932–1933. Analyysin toinen osa keskittyy vuosiin 1934–1937 lähetettyihin kirjeisiin tarkastellen sitä, miten ylijäräisiä suhteita ylläpidettiin Uralin erityisasutuksissa ja miten nämä suhteet auttoivat selviytymään arjesta. Käsittelyn ulkopuolelle jääneet kirjeet ovat Petroskoista vuosina 1933–1939 lähetetyt kirjeet, joista voidaan päätellä lähettäjien tulleen laillisesti Neuvostoliittoon sekä kirjeet, joita on lähetetty Suomesta tai eri puolilta Neuvostoliittoa, mutta joilla ei tämän artikkelin aiheen kannalta ole merkitystä. Vaikka näiden kirjeiden avulla on pääteltävissä noin sadan ihmisen muodostama erilaisiin perhe- ja ystävyysuhteisiin sekä poliittiseen toimintaan liittyvä verkosto,⁷ tutkimuksen analyysi ei kohdistu varsinaisesti tähän verkostoon vaan siinä liikkuneeseen tietoon ja avunantoon sekä kirjeen kirjoittajien suhteeseen Suomen ja Neuvostoliittoon kansalaisuuteen.

Ylijäräisten suhteiden muodostuminen ja tiedonvälitys

Suojärvi oli paikkakunta, jossa rajan yli oli totuttu kulkemaan. Taloudelliset ja sosiaaliset suhteet olivat ylijäräisiä ja raja itsessäänkin oli suhteellinen käsite ihmisten mielissä (Hämynen 2011, 67–70, 105–110). Suomen itsenäistyttyä moni sukulainen jäi rajan taakse Neuvostoliittoon, jonne sisällissodan seurauksena myös monet poliittisesti aktiiviset suojärveläiset muuttivat. Se ei kuitenkaan rikkonut ylijäräisiä perhe- ja ystävyysuhteita sillä Petroskoissa asuvat suojärveläiset kirjoittivat kotiin säännöllisesti.

Siirtolaisuus lisäsi siirtolaisuutta, joka perustui aikaisemmin lähteneiden tietoon uudesta paikasta (Vertovec 2009, 74–75). Kun lama iski täydellä teholla Suojärvelle vuoden 1931 aikana, kirjeet Neuvostoliitosta loivat kuvan, että asiat rajan takana olivat paremmin. Työtä ja leipää riitti, lapset kävivät kouluja ja tulevaisuus oli valoisa.

Olot Suojärvellä sen sijaan olivat tukalat, sillä paikkakunnalla oli voimakas suojeluskunta ja työväenliikkeen toiminta leimattiin nopeasti Neuvostoliittoa tukeväksi kommunismiksi. Alueella oli paljon nuorta työväkeä, johon kommunistiset aatteet vetosivat (Partanen 2011, 451–455; Pelkonen 1965, 424–433). Kun niin sanotut kommunistilait Lapuan liikkeen painostuksesta otettiin käyttöön vuonna 1930, myös Suojärven työväenliikkeen aktiivit joutuivat ahtaalle. Esimerkiksi Oskari Uimonen, Pekka Riikonen ja Pekka Jelonen olivat aktiiveja, joita EK seurasi tarkkaan (KA, EK–Valpo, henkilömappi 2139).

Ne, jotka pystyivät, loikkasivat Neuvostoliiton puolelle. Ilman lupaa tulleet pyrkivät saamaan jälkikäteen Suomen kommunistisen puolueen (SKP) kautta luvan jäädä maahan. Ne, jotka olivat saaneet luvan jäädä Petroskoihin, kirjoittivat kirjeitä kotiin. Näissä kirjeissä korostui uhmakas sävy vanhaa kotimaata kohtaan sekä tunne vapaudesta. Vainoja vuonna 1930 Neuvostoliittoon paennut Oskar Uimonen kirjoitti 22.3.1931 Suojärvellä asuneelle veljensä vaimolle Aadalle tyytyväisenä: ”Minä en ainakaan vaihtaisi olojani tällä kertaa, sillä täällä vallitsee vapaus työläistovereille ei niin kuin siellä pahaisessa Suomessa” (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 34).

Rajan toiselle puolelle loikkaneet toverit vetivät mukaan muita, sitä mukaa kun nämä vapautuivat vankilasta tai tilanne kävi Suomessa liian tukalaksi. Kirjeitä lähettäneiden suojärveläisten joukosta on löydettävissä yli 100 henkilöä, jotka ovat joko sukulais- tai

ystävyyssuhteessa toisiinsa ja palautettavissa Oskar Uimosen ja muiden aktivistien verkostoihin. Tämä selittää myös sen, miksi EK seurasi heidän kirjeenvaihtoaan. Se pelkäsi, että suomalaiset kommunistit laajensivat verkostoaan Neuvostoliitosta käsin houkuttelemalla ihmisiä loikkaamaan.

Vaikka suomalaisilla työläisaktivisteilla oli suuri rooli Neuvostoliiton olojen kuvaamisessa, olivat suojärveläiset myös tietoisia niistä väitteistä, että Neuvostoliitossa harjoitettiin pakkotyötä. Usein näitä tietoja ei kuitenkaan otettu vakavasti. Suomen kahtiajakautuneessa poliittisessa ilmapiirissä porvariston sanomalehtiin ei myöskään luotettu. Lisäksi petroskoi-laiset toverit vakuuttivat, ettei siellä ollut ”mitään pakko työtä eikä ihmisten riistämistä niin kuin siellä vasgisti Suomessa”, kuten esimerkiksi Toivo Silvennoinen kertoi vanhemmilleen 18.3.1931 lähettämässään kirjeessään Petroskoista (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje, 32). Vaikka kirjeissä valiteltiin asuntopulaa, annettiin useimmissa kirjeissä kuitenkin ymmärtää, että perusasiat hyvään elämään olivat kunnossa. Anna Paasonen kuvasi oloja Petroskoissa 31.5.1931 siskolleen ja äidilleen näin:

Me voidaan hyvin kaikki, samoin on tuttavat kaikki mitä parhaimmalla voinnissa. Kyllä kai minä kirjoitan suoraan jos meillä on joku hätänä. Ja sitte jos on sairautta niin apua on myös aina saatavissa eikä se ole kallista, kun ei maksa mitään. Niin kyllä meitä hoitaa hyvin tämän maan hallitus [...] Ei meillä kyllä tällä kertaa ole mistään puutos [...] meillä on yhteiskunnalliset ruokalat, joissa saa syödä niin nyt nämä kotihommat alkaakin vähetä meiltä emänniltä. Meilläkin on tässä uusi ruokala Amerikan ja Suomen suomalaisia varten. Siinä minäkin olen työssä ja saa yli tuhannen smk. kk. ja vapaa ruoka. (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 39.)

Kostiainen (1988, 86–94) kuvaa, kuinka loikkarit riskeerivat vähäiset rahansa epävarmaan merimatkaan tai opastukseen maarajan ylittämisessä. Suojärveläiset sen sijaan tunsivat reitit ja heillä oli omat kontaktinsa Neuvostoliitossa. Monet suojärveläiset kyselivät Petroskoissa asuvilta sukulaisiltaan ja tuttaviltaan, miten muutto sinne onnistuisi. Jalmari Vanhanen kirjoitti äidilleen 20.12.1931 että näiden siirtymiseksi tarvittiin Petroskoista ”työmaatodistus” joka piti lähettää Suomeen, ja sitten takaisin ”Leningratiin että on lupa tulla”. Tämän jälkeen Vanhasen äidin piti ”hommata” passi maaherralta. Mutta siinä olikin Vanhasen mukaan ”pulma”, ei ollut varmaa, että passia saisi. (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 62.) Suomen viranomaiset myönsivät nihkeästi passeja Neuvostoliittoon ja vaikka virallista kieltoa ei ollut, passin saaminen ei ollut varmaa. Lisäksi passi ja junaliput Neuvostoliittoon maksoivat enemmän kuin mitä moni oli valmis tai pystyi maksamaan. Niinpä Jalmarikin neuvoi äitiänsä tekemään ”toisin”. Samaan lopputulokseen tulivat monet muutkin suojärveläiset, jotka ylittivät rajan laittomasti vuosina 1931–1932.

Ensimmäiset ”salatein” tulleet suojärveläiset neuvoivat tovereitaan miten toimia. Monet neuvoista olivat poliittista vainoa pakoon menneitä miehiä, jotka kehottivat vaimojansa loikkaamaan perässä. Anna Pakarisen mies lähetti Petroskoista 28.4.1931 erikoisen kirjeen, jonka EK ymmärsi kehotukseksi loikata Neuvostoliittoon:

Niin ei muuta kuulepas toveri, kun sinä kirjoitit ettei ole työtä onpas nyt jo työtä. [...] Pakosta karpalo reisua ei kaipaa salata. Muuta kuin varsi kenkät ja hyvä pouta. Toiset sukat kun yhet kastuu. Olis paras mennä sinne karpaloon missä minä olin viime kesänä

ropsin teussa [...] Se teidän miespuoli tietää sen paikan ja tien. [...] minä ototan sinua ja toista aikaa. (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 36)

Anna (Anni) Tanninen os. Sorsa loikkasi perheensä kanssa Neuvostoliittoon heinäkuussa 1932. Suojärven Lietteen kylästä kotoisin ollut Anni lähti ylittämään rajaa perheensä ja muiden suojärveläisten kanssa. Matka alkoi Niiskuvaarasta, Hyrsylän, Kolatselän ja Pallahden kautta Petroskoihin. Annin perheeseen kuului hänen miehensä Erkki Tannisen lisäksi kolme lasta. Raja ylitettiin isossa porukassa, johon kuuluivat lisäksi Annin veli Mikko Sorsa ja mahdollisesti Nina ja Pekka, jotka olivat joko sukulaisia tai ystäviä.

Annin perheen loikkaamista olivat edesauttaneet Annin siskon Eevan ja hänen miehensä Arvin positiiviset kirjeet Neuvostoliitosta. Kirjeet eivät kerro, olivatko viisi vuotta aikaisemmin Neuvostoliittoon muuttaneet Eeva ja Arvi hakeneet maahantulolupaa Tannisille, jotka joutuivat laittoman rajanylityksen seurauksena aluksi tutkintavankeuteen. Siellä pääosin miespuolisten loikkareiden perheet hajotettiin. Naisia ja lapsia ei yleensä vankiloissa pidetty vaan ainoastaan miehiä, joista yritettiin kuulustelujen avulla seuloa vakoilijat (Kostiainen 1988, 102–103). Näin tapahtui myös Annin perheen kohdalla. Anni ja lapset pääsivät neljän päivän päästä vapaaksi ja myös hänen miehensä pian tämän jälkeen, mutta Annin veljeä Mikkoa kuulusteltiin pitkään. Lopulta Mikko karkotettiin takaisin Suomeen, mitä Arvi ihmetteli Annin veljelle Suojärvelle 30.10.1932 lähettämässään kirjeessä:

Mites Mikon laita on nykyisin. Onko hän kotona vai missä hän on. Minä kyllä pahottelen kun Mikon laittoivat takaisin Suomeen. Se on se rajan yli kulkeminen luvottomasti onnessa kuin kortin lyönti. Mutta muuten minä sanon, että on tänne otettu vastaan pahempia miehiä kuin Mikko. (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 152.)

Toisin kuin aikaisemmin saapuneet punapakolaiset ja loikkaarit, suurin osa niistä suojärveläisistä loikkareista, jotka ylittivät rajan vuonna 1932, siirrettiin Petroskoista pian eteenpäin eri rakennus- ja metsätyömaille, joita oli perustettu Neuvosto-Karjalaan ja Leningradin alueelle. Tämän käytännön mukaisesti Anni perheineen lähetettiin Äänisen vastarannalla sijaitsevaan Puudosiin, jossa Erkille ja muille miehille alettiin ”järjestellä” töitä.

Ensimmäiset kirjeet Neuvostoliiton puolelta kotiväelle kertoivatkin helpotuksesta rankan rajanylityksen ja tutkintavankeuden jälkeen. Äidilleen 10.8.1932 lähettämässään kirjeessä Anni kertoi, että he ”vapaisuudessa” saivat kirjoittaa ja käydä kaupungilla. Vapaus ei varmaan ollut täydellinen, sillä samoihin aikoihin loikkannut Anna Kaisa Laukkanen kuvasi omalle äidilleen Puudosin alueella sijaitsevalta Kersonin sahalta 10.8.1932 olojaan seuraavasti:

Tämä Kersonissa oloaika on sellaista karanteeni aikaa eli tutkintolaisaikaa. Se on puoli-vuotta ja sen ajan kun käyttäytyy siivosti niin sitten olemme maan kansalaisia venäläisiä. Ei me täällä olla vankina vaan ainoastaan valvonnan alaisia. (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 118.)

Loikkaarit olivat OGPU:n valvonnan alla metsä- ja rakennustyömaille sekä sovhooseissa. Gulag-järjestelmään kuuluvilla työmaille kirjeenvaihto-oikeus saattoi olla rajoitettua sekä puute kirjepaperista ja -kuorista oli jatkuvaa (Tšuiкина 2015, 162–165). Loikkaarit kirjoittivat kirjeitä kuitenkin heti, kun lupa kirjeenvaihtoon oli saatu. Ensimmäisten työmailta lähetettyjen

kirjeiden tarkoitus oli tiedottaa Suomeen jääneille läheisille, että perille oli saavuttu hengissä ja antaa osoite, jonne kirjeitä Suomesta voisi lähettää.

Kirjeet olivat vahvasti sensuroituja ja itsensensuroituja kuten pakkosiirrettyjen inkeriläisten kirjeitä tutkinut Anni Reuter (2020, 9–10), ja Gulag-kirjeitä tutkinut Emily Johnson (2017, 18–21) ovat tuoneet esille. Suojärveläiset olivat tietoisia siitä, että heidän lähettämiään kirjeitä lukivat niin OGPU:n valtuuttamat henkilöt Neuvostoliitossa kuin EK:n virkailijat Suomessa. EK:n vangitseman Pekka Riikosen vaimo, Lempi Riikonen kirjoitti siskolleen Petroskoista 2.7.1932, että hän oli kuullut Suomeen lähettämiään kirjeitä avatun. Siitä huolimatta hän oli sitä mieltä, että ”kun totuuden kirjoittaa niin eihän siinä mitään ole” (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 103).

Monet valitsivat toisenlaisen taktiikan ja pyrkivät varmistamaan, että kirje todellakin lähti eteenpäin ja ettei kirjoittaja Neuvostoliitossa tai kirjeen vastaanottaja Suomessa joutuisi pulaan. Jos ongelma Suomen puolella oli se, että neuvosto-olojen kehuminen käsitettiin kommunistiseksi propagandaksi niin rajan toisella puolella neuvosto-olojen karu kuvaus miellettiin parjaukseksi Neuvostoliittoa kohtaan. Monille ensikokemus työmaista saattoi kuitenkin olla positiivinen, ainakin kotiin lähetetyn kirjeen perusteella. Esimerkiksi Leningradin alueella sijainneelta Syvärin pato- ja voimalatyömaalta Svirstroilta 30.11.1932 kirjeen lähettänyt Nikolai Koku kuvasi oloja näin:

Meillä oli täällä 3 päiväiset vallankumousjuhlat. Kulkueita ja juhlia Teatteritalolla klubilla ja kasarmeissa eli paraakeissa täällä sanotaan. Tanssia elokuvat on joka ilta. [...] Täällä käymme syömässä ruokalassa aikuiset ja lapset. Huvit on usein vapaat ja jos menee maksu niin se menee johonkin hyvään tarkoitukseen [...] Tässä on suuri laivareitti, jonka rannoilla asumme samoin rautatien asema ei ole kuin puolikilometriä. Tähän tulee suuri sähkövoima asema joka valmistuu ensivuonna. Se tulee kolme kertaa niin suuri kuin Imatra. Kasarnit eli paraakit on rakennettu järjestykseen, kavut on valaistu ja suuremmissa katuristeyksissä on radio. Samoin on radio joka paraakissa. Paraakkeja on yhteisasuntoja ja perheasuntoja, joissa yksi perhe huoneessa, muuten huoneet on puhtaat. Jokaisella oma sänky ja makuuvaatteet talosta. Sitten on kokous huoneet neljälle huoneelle yhteinen [...] On kaupat, ruokat, saunat, sairaushuoneet, klubit teatterit, liittotalo. Mutta putkaa ei ole. Viinakauppa on, mutta se ei ole väkevää. (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 168.)

Oloja positiivisesti kuvanneet kirjeet selittävät myös osittain sitä, miksi loikkarivirta jatkui useamman vuoden siitä huolimatta, että seuraus laittomasta rajanylityksestä oli vapauden menettäminen ja pakkotyö, mistä monissa kirjeissä oli vähintäänkin epäsuorasti varoitettu. Syynä saattoi olla myös se, ettei siirtolaiskirjeille tyypillisellä tavalla haluttu kertoa epäonnistumisesta ja oman tilanteen vakavuudesta. Neuvostoliittoon oli saatettu lähteä rehvakkaasti vastoin läheisten ja ystävien varoituksia. Mutta kuten Gulag-kirjeitä tutkinut Emily Johnson (2018, 11) toteaa, kotiin jääneitä läheisiä haluttiin suojella myös liian surullisilta tiedoilta ja haluttiin kirjoittaa positiivisista asioista. Mahdollista on, että kaikista vastoinkäymisistä huolimatta silti uskottiin, että tilanne muuttuisi pian.

”Virstroin” työmaalta 20.10.1932 kirjoittanut Otto Lukkarinen kirjoitti tyttärelleen että ”ensikesänä on toiveita päästä tämän maan kansalaiseksi ja sitten saan muuttaa toiseen paikkaan. Jos haluat tänne niin tulevana kesänä tulet passilla isän luokse, töitä täällä on kyllä naisillekin” (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 145). Toiset eivät olleet yhtä optimistia,

vaan varoittivat kirjeissään sukulaisiaan ja tuttaviaan loikkaamasta. Nimimerkki P.V. kirjoitti 28.11.1932 Kersonista toverilleen:

En voi ollenkaan kehoittaa sinua tänne tulemaan eikä minulla ole siihen oikeuttakaan. Ei saa ketään tuttuja kehoittaa tulemaan... Tee oman tarkan harkintasi mukaan kuinka itse parhaaksi näet, on myöskin vaikeuksia kun tulee loikkaamalla niin joutuu istumaan vankina kauvan. En minäkään ole vielä aivan vapaana. (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 166.)

Jos tulohaluja silti oli, kehoitettiin tulemaan ”passilla” ja pyrittiin neuvomaan, miten laillinen maahanmuutto saattaisi olla mahdollista. Emilia Inkinen neuvoi jo 21.9.1931 siskoaan seuraavasti:

Vaan on se eri juttu jos täältä sais suosituksen ja takauksen niin sitten ei sieltä huolis olla mitään kun vain tulis. Niin jos milloin meinaatte oikein tosissaan, niin kirjoittakaa Urho Aarolle, että jos hän käypi siihen puuhaan niin minä luulen että sitten mutta muuten ei. Jörkki näät hommasi veljensä tänne samalla lailla. (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 50.)

Olosuhteiden todellinen kuvaaminen oli vaikea tilanne monelle. Ei pelkästään siksi, että läheisiä ei haluttu huolestuttaa, vaan myös siksi, että pelättiin kirjeyhteyden katkeavan. Lempi Riikonen, joka oli siskolleen kirjoittanut totuuden voimasta, kirjoitti silti 16.11.1932 äidillensä avoimesti Kersonin metsätyömaalta:

Sitten sinä kysyt että huolisko ne sinua tänne. Kyllä kai ne sinun tänne huolisi vaan ne sitä sinun jumalaasi ei huoli. Kun ei sitä täällä palvella. Eikä se minun terveys tälläkertaa riipu jumalasta yhtään. Vaan ainoastaa ruokajärjestelmästä. Jos minulla olisi ruokaa niin kuin ennen, niin olisin yhtä terve. Vaan heikot sisukset eivät jaksu sulattaa kaikkea. Sillä moni nuorimieskin kuihtuu näissä oloissa, ompa useat kuolleetkin. (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 161.)

Kirjeen kirjoittajat yrittivät usein kuitenkin peittää sen, että he olivat joutuneet pakkotyöhön. Lähes kaikki kirjoittivat, että ”työt eivät kyllä loppuneet” tai että ”töitä sai tehdä niin paljon kun vaan jaksaisi”, mutta Hilja Ahokas puki sanoiksi kirjeessään 30.12.1932 Puudosin läheltä sen, mitä monet olivat peitelleet:

[...] sellainen tämä on pakkotyöpaikka. Ihmisten on pakko täällä olla niin kauvan kun he pitävät ja kyllä osaavat pitää. Toiset saavat olla vuodenkin korvessa ennen kuin pääsevät muualle etsimään työtä. [...]Suomalaiset he työntävät korpiin töihin ja pakko on mennä. Ei ole vastaan sanomista. (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 175.)

Suojärveläisten verkostossa kulki tietoa siitä, ketkä olivat tulleet rajan yli, keitä oli palautettu tutkintavankeuden jälkeen takaisin Suomeen ja minne kukakin oli Neuvostoliitossa sijoitettu. Tuomas Kauppinen kertoi ystävälleen Juholle Svirstroilta syyskuun puolivälissä 1932 lähettämässä kirjeessään, mitä tiesi muiden kohtalosta:

Terveiset nyt täältä neuvostolasta. Kuinka te nyt siellä voitte ja onko ollu työtä? [...] Onko Anni kotona kun minä näin [...] Senjaa niin hän sano että Annikin oli lähössä.

Senja oli vielä Petrosavoskissa kun meitä lähetettiin viemään Leninkraatiin enkä nyt tiedä missä hän on. Tikka ja Ikonen on täällä ja asuvat aivan naapurina. Meitä suomalaisia on tässä kaupunkissa noin tuhatkunta ja lisää tulee [...] ja onhan täällä paljon tunnetuita. [...] Rissasetkin olivat Petroskoilla mutta jo lähtivät aikaisemmin ja en tiedä missä ovat [...] Nyt justii tuli taas kolmetuhatta suomalaista ja menivät ruokalaan syömään ja pitäis joutua katsomaan ketä tunnettuja siinä tuli. (KA, EK-Valpo, kotelo 31, kirje 133.)

Ylirajainen apu

Taloudellinen apu on yksi merkittävä ylirajaista toimintaa määrittävä piirre (Vertovec 2004, 985). Suurin osa loikkareista uskoi loikatessaan, että Neuvostoliiton puolella oleva työ ja siitä saatava palkka antaisi heille mahdollisuuden lähettää rahaa kotiin ja auttaa tällä tavoin Suomeen jääneitä perheenjäseniä. Esimerkiksi Jalmari Vanhanen, joka oli neuvonut äitiään Neuvostoliittoon muuttamisessa, kertoi äidilleen, että hänen palkkansa oli ”Suomen rahaksi laskettuna 5400 mk kuukaudessa niin leipä kilo maksaa suomen rahaksi laskettuna 1:89 pen.” (EK-Valpo, kotelo 31, kirje 62).

Monille jäikin rahaa kotiin lähetettäväksi, mutta ongelma oli neuvostobyrokratiassa. Rahaa sai lähettää Suomeen ainoastaan luvan kanssa. Aada Sopukki kirjoitti 6.9.1931 kotiväelleen Petroskoista, että Neuvosto-Karjalalle oli määrätty tietty summa, minkä verran sieltä sai lähettää kuukaudessa. Kaikkien halukkaiden oli ilmoitauduttava jonoon ja kerrottava, minkä summan oli valmis lähettämään (KA, EK-Valpo, kotelo 31, kirje 46). Tämä käytäntö koski kuitenkin ennen kaikkea niitä, jotka olivat tulleet ”luvan” kanssa ja asuivat Petroskoissa. Kersonin metsätyöpunktille joutunut Aulis Hynninen kirjoitti 3.6.1932 isälleen:

Täällä on työtä ja leipää vaikka kuinka paljon, ei kumpikaan lopu kesken, kaikkea on riittävästi. Se on ikävintä kun en voi teitä auttaa kun kielletty täältä lähettämästä rahaa sinne toistaiseksi. Minulla olisi nytkin 185 ruplaa liikaa rahaa jonka kyllä lähettäisin ilomielin mutta kun on kielto niin ei mahda sille mitään. (KA, EK-Valpo, kotelo 31, kirje 94.)

Mikäli rahaa pystyttiin lähettämään niin sen saapuminen Suomeen kesti kauan. Siksi monet laittoivat rahaa kirjeisiin, jotka usein kuitenkin avattiin ja tyhjennettiin rahoista. Aada Uimonen valitteli 10.10.1931 kotiväelleen lähettämässään kirjeessään, ettei kirje, jonka hän oli lähettänyt ollut päässyt perille.

Minä lähetin teille jo kirjeen ainakin jo on kuukausi aikaa ja lähetin siinä 5 dollaria rahaa joka olisi tehnyt 190 mk, mutta olen niin pahoillani, kun olisitte saaneet muutaman päivän ruokarahan, mutta vissiin kyl sille on löytynyt paremmat omistajat. (KA, EK-Valpo, kotelo 31, kirje 55)

Suojärveltä lähteneiden loikkareiden ensimmäinen työ- ja asuinpaikka löytyi yleensä Neuvosto-Karjalasta tai Leningradin alueelta. Laillisesti muuttaneet suojärveläiset olivat saaneet lähetettyä Suomeen jäänyttä omaisuutta Neuvostoliittoon. Samalla tavoin myös loikkarit uskoivat saavansa siirrettyä omaisuuttaan rajan yli. Kirjeissä pyydettiin lähettämään Suomeen jääneitä vaatteita ja työvälineitä, mutta myös tavaroita, joista Neuvostoliitossa ja erityisesti työmailla oli pula. Tavaroiden lähettäminen ei kuitenkaan ollut mutkatonta ja siksi

esimerkiksi perässä tulevia ohjeistettiin siitä, mitä pitäisi ottaa mukaan. Esimerkiksi Mikko Rokkanen neuvoi Puudosista 16.10.1932 lähettämässään kirjeessä poikaansa seuraavasti:

Lähetä Arnon työtakki kun täältä on vaikeaa saaha ja kaikki on kallista. Sinäkin kun tulet niin ota kaikki vaatteet mukaasi sillä työvaatteita heti tarvitaan kun tulee rajasta yli. Samoin muki eli joku saiju astia sillä niitä ei voi heti järjestää kun sillä niitä tarvitaan leirillä. Kunhan tulet, niin tuo äidille vaikka ½ kahvia tuomisiksi. Sokeria täällä kyllä saa paremmin mutta kahveja ei mistään. Kellot täällä on muodissa mutta ei sormukset, valokuvat saa ottaa mukaan ja työtodistukset, puukot ja amuaseet jää valtiolle. (KA, EK-Valpo, kotelo 31, kirje 140.)

Svirstroilla oli pula etenkin talvivaatteista. Ville Hyttinen, jonka mukaan Svirstroilla ei ollut puutetta ”mistään muusta kuin noista sukista ja kintaista ja villapaidasta”, päätyi lopuksi anelemaan veljelleen 18.11.1932 lähettämässään kirjeessään myös talvijalkineita ”vaikka pidettyjä hihtokenkiä” (EK-Valpo, kotelo 31, kirje 158).

Suojärveläiset pyysivät sukulaisiaan ja tuttaviaan lähettämään näitä tavaroita Neuvostoliittoon. Monet kirjeet kertoivat kuitenkin siitä, etteivät lähetykset aina saapuneet perille. Usein kirjeessä kerrottiin, ettei pyydetty tavara ollut tullut tai tiedusteltiin tarkempia tietoja lähetyksestä. Joskus myös pyydettiin olla lähettämättä, kun pelättiin siitä aiheutuvia vaikeuksia molemmin puolin rajaa. Tällöin pyydettiin myymään Suomeen jäänyt omaisuus ja lähettämään rahat Neuvostoliittoon.

Suojärveläiset, jotka sijoitettiin Neuvosto-Karjalaan ja Leningradin alueelle, pystyivät ylläpitämään yllärajaisia suhteitaan melko vaivattomasti. Sen lisäksi että kirjeysteys Suojärvelle toimi pääosin hyvin, pystyttiin yhteyksiä ylläpitämään myös muihin Neuvostoliittoon loikanneisiin suojärveläisiin, kun tiedettiin kirjeenvaihdon avulla missä he olivat. Sukuloimista ja ystävien tapaamista toteutettiin lomilla, joita yllättävää kyllä myös Neuvostoliitossa pakkotyössä Gulag-järjestelmään kuuluvilla ihmisillä oli. Myös tavaroiden välittäminen Neuvostoliitossa olevan verkoston kautta toimi. Esimerkiksi Matti Pakkasen kahden viikon lomasuunnitelmiin kuului elokuussa 1932 käydä Petroskoissa, Kontupohjassa ja ”Leningraa-tissa”. Hän pyysi 25.6.1932 lähettämässään kirjeessään ystäväänsä Anttia lähettämään ”vaatetavaraa” Petroskoihin, jos vaan sai luvan ”vastakirjaan” (EK-Valpo, kotelo 31, kirje 102).

Suuri muutos kirjeiden, rahan ja tavaroiden lähettämässä tapahtui, kun keväällä 1933 loikkareita alettiin siirtää Neuvosto-Karjalan ja Leningradin alueen työmailta Sarovin karanteenileirille. Toisin kuin Karjalan ja Leningradin alueen rakennus- ja metsätyömaat, alun perin puolalaisille rajaloikkareille perustettu OGPU:n karanteenileiri, oli ankarasti valvottu (Jurtšenkov 2013, 50–58).

Lähtö Saroviin tuli nopeasti eikä omaisia ehditty varoittaa. Kirjeoikeutta rajoitettiin uudestaan. Tyne Leskinen pyysi 23.5.1933 veljelleen lähettämässään kirjeessä tätä ilmoittamaan tutuille ”että minä kirjoittaisin, mutta ei saaha”. Samalla hän käski myymään jäljelle jääneet tavaransa Suomessa (KA, EK-Valpo, kotelo 31, kirje 252). Anni Tanninen kirjoitti Sarovista 12.6.1933 äidilleen, että ”Minä siellä lähtöä vasten kirjoitin, siinä kirjeessä minä pyysin laittamaan paketin. Jos ette ole viellä laittaneet, niin ei huoli laittaa minä annan paremman osoitteen”. Koska kirjeoikeus oli rajoitettu ja toisten auttaminen oli velvollisuus, välitti Anni tiedot muista samalla leirillä olevista: ”[Jelosen] Pekka on täällä samassa paikassa, Hynysen Aulis on ja Kirmasen Tauno, Matti Kopra. Täällä on Suojärveltä tulleita paljon” Mutta myös muut loikkarit auttoivat välittämällä kirjeitä eteenpäin. Annin kirjekin lähti muiden matkaan,

sillä hän jatkoi: ”nyt lähtee etappi Uraliin, niitten mukaan laitan, että saatte tietää että ollaan Saarvan kaupungissa.”(EK–Valpo, kotelo 31, kirje 256.)

Monille suomalaisille Sarov tuntui olevan viimeinen todiste siitä, etteivät asiat kulkeneet parempaan päin. Monen loikkarin kirjeessä siirtoa Saroviin kutsuttiin siirroksi ”sisä-Venäjälle” kauas rajan ja kodin läheisyydestä. Tämä pakkosiirto oli osa sitä prosessia, jota Siegelbaum ja Moch (2016, 982–983) ovat kutsuneet transnationalismiksi yhdessä maassa. Sitä leimasivat siirtolaisten oman toimijuuden riistäminen sekä toiveet takaisinpaluusta. Vielä kauemmaksi Suojärveltä loikanneet joutuivat, kun suomalaisia loikkareita alettiin siirtää Sarovin karanteenileiriltä Uralille alkaen vuoden 1933 kesällä. Suurin osa, noin tuhat henkeä, saapui Magnitogorskiin joulukuussa 1933.

Vuosina 1934–1937 Uralilta lähetetyissä kirjeissä näkyy muutos kirjeiden sisällössä. Kirjeiden kirjoittajat kertovat terveydentilastaan, joka useilla oli huono. Stina Ronkainen kirjoitti kesäkuussa 1934 Magnitogorskista: ”on niin ikävä tämä elämä kun ei pysy terveenä. Täällä on malariakuumetta melkein kaikissa suomalaisissa ja minussakin ollut kolmatta kuukautta ja olin sairaalassakin yhteksän vuorokautta” (EK–Valpo, kotelo 31, kirje 393). Stinan aviomies ja poikapuoli sairastuivat jo matkalla Sarovista Magnitogorskiin, jossa he menehtyivät sairaalassa. Samoin Anni Tannisen lapsista kaksi kuoli Magnitogorskissa sairauteen. Malarian ja vaikeiden olosuhteiden lisäksi ongelmana oli se, ettei lääkäreitä ja lääkkeitä ollut tarpeeksi. Stina Ronkaiselle lääkäri oli sanonut, että kiniini auttaisi paranemiseen. ”Kuulehan Aini oletko niin kiltti ja laita minulle kirjeessä tulemaan yksi kiniini pulveri”, jatkoi Stina tytärpuolelleen Ainille, jonka lähettämän kiniinin ansiosta hän parani.

Syy huonoon terveydentilaan oli usein huono ravintotilanne. Ruokalassa tarjottavan vesi-keiton ja leivän lisäksi suojärveläisillä oli mahdollisuus hankkia Uralin isoissa kaupungeissa ruokaa ja muita tarvittavia hyödykkeitä toreilta tai valuuttakaupasta Insnabista (Kotkin 1995, 227). Tätä varten tarvittiin kuitenkin rahaa, jota loikkarit pyysivät lähettämään kirjeitse. Vilho Niemi pyysi 23.10.1934 kirjeessään Vihtorille lähettämään ”sata markkaa rahaa sillä täällä sais ostaa kaupasta ruokatavaraa kun olisi vain suomalaista rahaa. Sitä varten minä pyydän, kun olen niin sairas että saisin ostaa vähän lisää että tulisin terveeksi” (EK–Valpo, kotelo 31, kirje 409).

Rahaa pidettiin parempana kuin avustuspaketteja. Anni Tanninen kirjoitti 28.12.1934 äidilleen ja selosti mikä arvo rahalla oli paketteihin nähden:

Minä rupesin heti kirjoitama, kun sain teistä kirjen ja sanoitte laittavan paketin. Sitä ei saa laita, kun siihen pitäisi olla erikoine lupa ja se tule kalliiksi. Minä kirjoitti teille, että myökä jotai minun tavaroita ja laitaka muutama kymppi rahaa. Vaan ettekö uskalla sitä tehdä? [...] Vaan ymmärtäkää nyt, minä selostan suoran että täällä ei saa villa tavara olenka vapasti. Vaan kulta-kaupassa saa kullalla ja ulkomaan rahalla vaikka mitä ja paljo halvemmalla kun Suomessa. Esimerkiksi 2 kympillä saa kilon voita ja kilon sokeria ei se Suomessa ole niin huokea.” (EK–Valpo, kotelo 31, kirje 433).

Mutta rahan lähettämisessä oli myös omat riskinsä. 27.2.1935 lähettämässään kirjeessä veljelleen Mikolle Anni kertoi, että hänen äitinsä kyllä oli laittanut rahat kirjeeseen ”vaan varastivat tullessa kirjeestä, en tullut saamaan” (EK–Valpo, kotelo 31, kirje 451).

Toisinaan rahat löysivät kuitenkin perille. Vilho Niemi, joka oli pyytänyt sata markkaa aikaisemmin Vihtorilta, kirjoitti 20.3.1935 kummitädilleen:

Olisihan se hauskaa kun täältä vielä selviäisi elävänä pois, sitten en välittäis vaikka kuolisikin. Raha kirjepä tuli pijaan ei menny kuin kaksi viikkoa. [...] Jos nyt vielä laitat parisataa niin ehkä se riittää että pääsen vähän parempaan kuntoon ja jos vielä elävänä täältä selviä pois niin kaikki suoritan sitten. (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 459)

Kansalaisuus selviytymisstrategiana ja suojärveläisten loikkareiden monet rajat

Kysymys selviämisestä Gulag-järjestelmästä ja toiveista palata Suomeen liittyy olennaisesti kysymykseen kansalaisuudesta. Suomen kansalaisuudella ei monille loikkareille alussa tunnut olevan merkitystä. Laiton rajanylitys tarkoitti irtiottoa Suomesta ja mahdollisesti sen kansalaisuudesta. Se oli aluksi helppoa, kun Suomea pidettiin ”lahtarimaana”, Neuvostoliittoa ”työväen kotimaana” ja kun läheiset ja ystävät olivat jo Neuvostoliitossa.

Moni Suojärveltä lähteneistä loikkareista oli aikaisemmin kirjoittanut toiveistaan päästä Neuvostoliiton kansalaiseksi. Neuvostoliiton kansalaisuuden käsite ei välttämättä ollut täysin selkeä loikkareille. Sillä ymmärrettiin, että se antoi oikeuksia ja vapauksia, jotka monilta rajanylityksen jälkeen oli riistetty. Laura Soikkeli kirjoitti 26.10.1932 Petroskoista Hiljalle, joka odotti tietoja miehestään:

Niin se on Veikonkin laita. Kun hän määrätyn ajan siellä ja katsotaan miten hän on sovelias maan kansalaiseksi, niin sitten vasta pääsee vapaaksi.” (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 149.)

Suojärveläiset toivoivat, että Neuvostoliiton kansalaisuus mahdollistaisi laajan liikkumavapauden, mahdollisesti myös matkustamisen Suomeen. Rajat Neuvostoliiton kansalaisten vapaalle matkustamiselle olivat kuitenkin sulkeutuneet jo vuonna 1923 (Alexopoulos 2006, 495).

Kysymys kansalaisuudesta ajankohtaistui vuoden 1933 jälkeen, jolloin monille tuli mahdollisuus hakea Neuvostoliiton kansalaisuutta loikkaustuomion suorittamisen jälkeen. Tähän mahdollisuuteen suhtauduttiin eri tavoin. Esimerkiksi Pekka Jelosen entinen vaimo Hilja Jelonen kertoi ystävälleen Annamarille 24.10.1935 Uralilla kirjoittamassaan kirjeessä, että hän edelleen toivoi Suomeen pääsyä eikä halunnut ”Venäjän kansalaiseksi”, kun taas heidän yhteinen ystävänsä Esteri oli ottanut ”maan kansalaispassit” ja matkustanut Petroskoihin (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 492).

Lähes kaikki Uralille joutuneet loikkarit toivoivat paluuta Suomeen (RGASPI, f 516, op. 2, d. 1250, l.205 Olavi Saninin kirje Magnitogorskista 17.5.1934). Yhtenä esteenä paluulle oli se, että Neuvostoliiton käsityksen mukaan paperittomat ulkomaalaiset olivat pikemminkin Neuvostoliiton kansalaisia tai ainakin maan lakien alaisia (Alexopoulos 2006, 506). Jotta loikkarit pystyisivät todistamaan Suomen kansalaisuutensa ja saamaan matkustusluvut Suomeen, alkoi Suomen konsulaatti avustaa näitä heitä toimittamalla kaavakkeita Uralin suomalaisten pariin. Täytettyjen kaavakkeiden lisäksi anomukseen tarvittiin Suomesta syntymä- ja henkilöllisyystodistuksia, joita loikkarit pyysivät Suomeen lähettämissään kirjeissä. Kirjeiden avulla saadut todistukset toimitettiin eteenpäin Suomen Moskovan-konsulaattiin, jossa valmisteltiin anojien palautusta Suomeen (Kostiainen 1988, 201–205).

Ne, joilla ei ollut enää suoraa kirjeyhteyttä kotiinsa, pyrkivät ystäviensä kautta saamaan tarvittavat todistukset. Mikko Kuljukka pyysi todistuksia ystävälleen Magnitogorskista näin:

”Täällä on Pekka Tanskanen joka oli silloin lähtö kesänä meillä ja Lehtosen Arvo ja ollaan samassa asunnossa. Vaan nyt me päästän ehkä takasin Suomen kun vaan saataan homattu passit Mutta siihen tarvitaan papin todistus. Ottakaa minulle se papin todistus ja Kaverilleni Pekka Tanskaselle. Hommatkaa ne Papin totistukset paikalla kun saatte tämän kirjeen. Sen parempi mitä pikemmin ja lähettäkää molemmat samassa kirjeessä. (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 363.)

Loikkareiden anomuksissa oli kysytty Suomessa olevien omaisten mahdollisuutta elättää Neuvostoliitosta saapuvat perheenjäsenet. Tämä tuntui loukkaavalta ainakin Anni Tannisesta, joka kirjoitti 30.1.1936 Kamenskista äidilleen:

Minun mielestäni tuntuu kauhean ikävältä, kun se Pauli kirjoitti niin nolosti. Kun minä pyysin sen anomuksen tekemään minu puolesta. Kai siihen käsitykseen pääsitte kaikki että minua pitää teidän elättää. En minä sitä varten käskenyt sitä tekemään, alkää sitä päämäärää suinki saako päähän. (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 502.)

Anni Tannisen asenne kansalaisuuteen muuttui ajan myötä. Vielä 4.7.1935 äidilleen lähettämässään kirjeessä Anni ei halunnut Neuvostoliiton kansalaiseksi, kun ei vielä tuntenut maan lakeja eikä osannut ”selvää” venäjää ja odotti pääsyä pois (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 482). Kuitenkin 12.4.1936 lähettämässään kirjeessään Anni kertoi äidilleen, että oli anonut passin ja ”käynyt maan kansalaiseksi”. Vaikka Anni ymmärsi, että Neuvostoliiton kansalaisuus esti nopean pääsyn takaisin Suomeen, toivoi hän silti, että hän pääsisi tapaamaan läheisiään:

Minä vaan toivon että voitte hyvin [...] Ehkä vielä yhden kerran joudutaan yksin ja tavataan sitten. Se vaan ihme, kun minulla ei ole yhtään ikävä täällä niin kuin olis luotu tänne asumaan, vaan haluaisin nähdä teidät ja puhua jotain maailman elämästä. (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 512.)

Neuvostoliiton kansalaisuuden ottaminen ei siis välttämättä tarkoittanut luopumista haaveista palata tai käydä Suomessa. Se ei tarkoittanut nopeaa paluuta Suomeen, mutta se antoi mahdollisuuden vapautua Gulag-järjestelmän asettamista rajoista: pakkotyöstä ja pakkosiirroista työmaalta toiselle. Sanni Reima kertoi 11.4.1937 Nižni Tagilista vanhemmilleen lähettämässään kirjeessä, että he olivat muuttaneet kaupungin ulkopuolelle uuteen asuntoon ja jatkoi: ”Tiedättekö, minulla on muitakin uutisia. Olen saanut Neuvostoliiton kansalaispaperit. Olen nyt venäläinen ja Venäjän kansalainen. Nyt voin matkustaa vaikka missä näiden rajojen sisällä.” (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 540.)

Muutokset ylijarjaisissa suhteissa

Suojärveläisten kirjeet Neuvostoliitosta tuovat esille ylijarjaisia suhteita sekä toimintaa, joka jatkui valtion välisistä ja Gulag-järjestelmän rajoista huolimatta. Ihmiset kirjoittivat läheisilleen, sukulaisilleen, ystävilleen ja tovereilleen kehuja, tiedottaen, valittaen, neuvoen, pyytäen ja kiittäen maasta, jonne he olivat muuttaneet suurin toivein, mutta johon moni oli pettynyt pahasti.

Suojärveltä Neuvostoliittoon loikanneiden kirjeillä oli siirtolaiskirjeiden tavoin ylijarjaisten sukulais- ja ystävyysuhteiden ylläpidon lisäksi kaksi tärkeää tehtävää, joista ensimmäinen

liittyi tiedon jakamiseen ja välittämiseen sekä toinen ylijarjaiseen avunantoon. Molempien kohdalla tapahtui ajan myötä selkeä muutos.

Alkuvuosien siirtolaiskirjeet muuttuivat nopeasti Gulag-järjestelmään joutuneiden ihmisten kirjeenvaihdoksi, jota määritteli yhtäältä sensuuri ja huoli lähimmäisistä ja toisaalta pyrkimys estää lähimmäisiä loikkaamasta. Toisaalta ylijarjaiset suhteet tarjosivat tärkeää tietoa lähimmäisiä ja sukulaisia laajemmalle verkostolle. Kirjeiden avulla tiedotettiin Suojärvelle, ketkä kaikki olivat tulleet rajan yli ja mihin heidät oli sijoitettu. Vastaavasti haluttiin myös tietää, olivatko Suomeen takaisin tulleet saaneet rangaistuksia ja mikä työtilanne Suomessa oli. Tällä tavoin hahmottui myös ylijarjainen Suojärvi, jossa sukulais- ja ystävyys-suhteita pystyttiin pitämään yllä ylijarjaisesti, mutta myös Neuvostoliitossa Gulag-järjestelmän sisällä eri paikkoihin joutuneiden ihmisten välillä.

Ylijarjaisten suhteiden toinen tyypillinen piirre – ylijarjainen taloudellinen avunanto – jakautuu kirjeiden perusteella kolmeen vaiheeseen. Ensimmäisessä vaiheessa vuosina 1930–1931 Suojärveltä Neuvostoliittoon muuttaneet auttoivat rahallisesti Suomeen jääneitä läheisiään ja sukulaisiaan. Myöhemmin maahan saapuneet loikkarit joutuivat pettymään toiveissaan lähettää rahaa kotiin ja joutuivat vuorostaan pyytämään itse läheisiltään apua. Vuosina 1932–1934 lähetetyissä kirjeissä pyydettiin lähettämään niitä tavaroita, joista oli pula ja joiden avulla selviämismahdollisuudet ankarissa oloissa paranivat. Uralilta vuosina 1934–1937 lähetetyissä kirjeissä pyydettiin ennen kaikkea lähettämään rahaa ja todistuksia, joita oli helpointa Suomesta lähettää ja joiden merkitys vaikeissa oloissa selviämislle oli suuri.

Vaikka suojärveläisten ylijarjaiset suhteet noudattivat monia globaaleja siirtolaisuuteen liittyviä käytäntöjä, kysymys kansalaisuudesta nostaa Neuvostoliiton erityispiirteet ja Gulag-kontekstin suojärveläisten ylijarjaisissa suhteissa esiin. Siten voidaan puhua myös ylijarjaisuudesta yhdessä maassa, jossa normaalia siirtolaisten toimijuutta – ainakin teoriassa vapaata liikkumista – ei ollut. Neuvostoliitto ei sallinut kansalaisilleen vapaata matkustamista ja Gulag-järjestelmän pakkotyövoimaa siirrettiin paikasta toiseen.

Loikkarit olivat suhtautuneet aluksi positiivisesti Neuvostoliiton kansalaisuuteen, jonka ajateltiin antavan vapauksia ja oikeuksia työhön ja vapaaseen liikkumiseen. Uralille siirron myötä suhtautuminen Neuvostoliiton kansalaisuuteen muuttui. Suurin osa pyrki vahvistamaan Suomen kansalaisuutensa paluuanomuksin, joiden saamiseksi ylijarjaisilla suhteilla ja siihen liittyvällä avustusvelvoitteella oli tärkeä merkitys. Kaikki eivät kuitenkaan pystyneet tai halunneet täyttää näitä anomuksia vaan pohtivat toista reittiä oman vapautensa lisäämiseksi. He valitsivat Neuvostoliiton kansalaisuuden toivoen, että se antaisi mahdollisuuden ylittää, jos ei valtiollista rajaa niin ainakin Gulag-järjestelmän asettamia rajoja ja siten päästä lähemmäksi läheisiä ja ystäviä sekä ylläpitämään ylijarjaisia suhteita.

Loikkareiden karu kohtalo Stalinin vainoissa 1937–1938, joissa suurin osa Uralille joutuneista loikkareista sai teloitustuomion ja moni karkotettiin kaukaisille ojenustyöleireille, tarkoitti myös pitkää katkosta suojärveläisten ylijarjaisille suhteille. Ne alkoivat elpyä vähitellen Stalinin kuoleman jälkeen.

Liitteet

- 1 Suomen kommunistisen puolueen (SKP) asiakirjoissa loikkareista käytetään tätä käsitettä erotuksena aikaisemmin tulleista poliittisista pakolaisista. SKP:n keskuskomitean ja ulkomaanbyroon päätös (RGASPI, f. 516, op. 2, d. 1250, l. 73–77).
- 2 Irina Takalan (1994, 173–) mukaan loikkareita ei sijoitettu ennen vuotta 1932 lähelle rajaa vaan kauemmas Uralille ja Siperiaan. Tämän tutkimuksen aineistossa tällainen käytäntö ei näy, vaan kirjeet tulevat vuosina 1930–1931 etupäässä Petroskoista ja sen jälkeen eri puolilta Leningradin piiriä, Neuvosto-Karjalaa ja vuonna 1933 myös Uralilta ja Siperiasta.
- 3 Tarkemmat tiedot tässä artikkelissa mainittujen Uralilla olleiden henkilöiden kohtalosta löytyvät Sverdlovskin alueen hallintoelinten valtiollisesta arkistosta (GAAOSO), Fond. 1, op. 2: Sverdlovskin alueen poliittisten vainojen muistokirja, suomalaisten luettelo, joka on digitoitu Kansallisarkistoon.
- 4 Myös Hannu Rautkallio (1995), Pekka Nevalainen (2002), Tapio Hämynen (1989; 1993), Markku Kangaspuro (2000) ja Sari Autio (2002) ovat käsitelleet loikkareita Venäjän suomalaisia, Raja-Karjalaa ja Neuvosto-Karjalaa käsittelevissä tutkimuksissaan.
- 5 EK on avannut ja kopioinut suurimman osan kirjeistä. Alkuperäiset kirjeet on lähetetty eteenpäin vastaanottajille ja vain osa alkuperäisistä on jäänyt kokoelmaan. Kirjeet ja niiden kopiot sisältävät paljon kirjoitusvirheitä ja puhekielisiä ilmauksia, jotka on pyritty säilyttämään tämän artikkelin lainauksissa. Joitakin välimerkkejä ja isoja kirjaimia on selvyuden vuoksi kuitenkin lisätty.
- 6 Etsivän keskuspoliisin mukaan heinäkuussa 1932 ainakin 150 henkeä lähti Suojärveltä Neuvostoliittoon ja elokuussa vähintään 110 henkeä. (EK–Valpo, 2766 (573616) Sortavalan alaostaston tilannekatsaus elokuulta 1932).
- 7 Tässä artikkelissa mainittujen ihmisten syntymästä on kulunut yli sata vuotta ja aineisto on koottu julkisesta arkistosta. Tarkemmin historiantutkimuksen eettisistä valinnoista, ks. Kirsi Vainio-Korhosen (2018) blogikirjoitus Vastuullinen tiede -sivustolta: <https://vastuullinentiede.fi/fi/tutkimustyo/vastuullinen-historiantutkimus-ja-tietosuoja>.

Lähteet

Aineisto

Kansallisarkisto (KA):

Etsivä keskuspoliisi (EK–Valpo) Valtiollisen poliisin Sortavalan alaostasto (SA), kotelo 31, kirjeet Neuvostoliitosta

EK–Valpo, 2766, Rajaolot 1910–1940, Siirtolaisuus Venäjälle

EK–Valpo, henkilömappi 2139

Venäjän yhteiskunnallisen ja poliittisen historian valtionarkisto (RGASPI):

Fond 516, Suomen kommunistinen puolue, op. 2, d. 1250: SKP:n keskuskomitean ulkomaan byroon kirjeenvaihto suomalaisista pakolaisista

Sverdlovskin alueen hallintoelinten valtiollinen arkisto (GAAOSO)

Fond. 1, op. 2, Sverdlovskin alueen poliittisten vainojen muistokirja, suomalaisten luettelo

Kirjallisuus

Alexopoulos, G. (2006), Soviet citizenship, more or less: Rights, emotions, and states of civic belonging. – *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 7:3, 487–528.

- Autio, Sari (2002), *Suunnitelmattomat Neuvosto-Karjalassa 1928–1941: Paikallistason rooli Neuvostoliiton teollistamisessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Barenberg, Alan (2014), *Gulag Town, Company Town*. New Haven: Yale University Press.
- Barnes, Steven (2011), *Death and Redemption*. Princeton: Princeton University Press.
- Figes, Orlando (2012), *Just Send Me Word: A True Story of Love and Survival in the Gulag*. Macmillan.
- Formakov, Arseni (2017), *Gulag Letters*. New Haven: Yale University Press. Translation and introduction by Emily Johnson.
- Gheith, Jehanne & Jolluck, Katherine (2011), *Gulag voices: Oral histories of Soviet incarceration and exile*. New York: Palgrave Macmillan.
- Hämynen, Tapio (1989), Suomen unohdettu pakolaisongelma – Loikkaari liikenne Raja-Karjalasta Neuvosto-Karjalaan. – *Rajamailta*. Toim. Hannes Sihvo & Risto Turunen. Studia Carelica Humanistica 1. Universita Joensuensis, 19–36.
- Hämynen, Tapio (1993), *Liikkeellä leivän tähden: Raja-Karjalan väestö ja sen toimeentulo 1880–1940*. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Hämynen, Tapio (toim.) (2011), *Omal mual – vierahal mual: Suojärven historia*. 3. Nurmes: Suojärven Pitäjässeura.
- Jakobson, Michael (2014), *Origins of the Gulag: The Soviet prison camp system, 1917-1934*. Lexington: University Press of Kentucky.
- Johnson Emily (2017), *Introduction*. Teoksessa Formakov, Arseni (2017), *Gulag Letters*. New Haven: Yale University Press. Translation and introduction by Emily Johnson.
- Johnson, Emily (2022), Censoring the Mail in Stalin's Multiethnic Penal System. – *Rethinking the Gulag: Identities, Sources, Legacies*. Ed. Alan Barenberg & Emily D. Johnson. Bloomington: Indiana University Press, 43–66. <https://doi.org/10.2307/j.ctv22fqbgj>
- Jurtšenkov, Roman Valerevitš (2013), ”Gulag i penitentsiarnaja sistema v SSSR v 1930-h – pervoi polovine 1980 godov (na prieme Temlaga-Dubravlaga)”. PhD diss., Chuvash State University, Cheboksary.
- Kangaspuro, Markku (2000), *Neuvosto-Karjalan taistelu itsehallinnosta: Nationalismi ja suomalaiset punaiset Neuvostoliiton vallankäytössä vuosina 1920–1939*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Khlevniuk, Oleg (2004), *The History of the Gulag: From Collectivization to the Great Terror*. New Haven: Yale University Press
- Khlevniuk, Oleg (2015), The Gulag and the non-Gulag as one interrelated whole. (Käänt. Simon Belokowsky). – *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 16:3, 479–498.
- Kirillov, V. M. (1996), *Istorija repressi v Nižnetagil'skom regione Urala. 1920-e – natšalo 1950-h gg. Nižni tagil: Ural. gos. ped. un-t, Nižnetagil'skij gos. ped. in-t*.
- Klimkova, Oxana (2007), Special settlements in Soviet Russia in the 1930s–50s. – *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 8:1, 105–139.
- Kostiainen, Auvo (1988), *Loikkaarit: Suuren lamakauden laitton siirtolaisuus Neuvostoliittoon*. Helsinki: Otava.
- Kotkin, Stephen (1995), *Magnetic Mountain: Stalinism as a Civilization*. Berkeley: University of California Press.
- Kozlova Alena, Mikhailov Nikolai, Ostrovskaya Irina and Fadeeja Svetlana (eds.) (2021), *My Father's Letters: Correspondence from the Soviet Gulag*. Translated by Georgia Thomson. London: Granta Books.
- Nevalainen, Pekka (2002), *Punaisen myrskyn suomalaiset: Suomalaisten paot ja paluumuutot idästä 1917–1939* (Vol. 867). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Partanen, J. (2011), Poliittiset voimasuhteet. – *Omal mual – vierahal mual: Suojärven historia*. III, 451–455.
- Pelkonen, Lauri. (1965), *Suojärvi*. Kuopio: Suosäätiö.
- Polian, Pavel (2003), *Against their will: The history and geography of forced migrations in the USSR*. Budapest: Central European University Press.
- Rautkallio, Hannu (1995), *Suuri viha. Stalinin suomalaiset uhrat 1930-luvulla*. Porvoo: WSOY
- Reuter, Anni (2020), ”Kansaamme pirstotaan”: Inkerinsuomalaisten karkotukset ja diaspora Neuvostoliitossa 1930-luvun kirjeissä kuvattuna. – *Historiallinen Aikakauskirja* 118:1, 5–19.
- Rislakki, Jukka & Lahti-Argutina, Eila (1997), *Meillä ei kotia täällä: Suomalaisten loikkarien joukkotuho Uralilla 1938*. Helsinki: Otava.

- Saramo, Samira (2013), The Letters, Memories, and "Truths" of Finnish North Americans in Soviet Karelia. *Histoire sociale/Social history* 46:92, 471–495.
- Shearer, David (2015), The Soviet Gulag—an Archipelago? – *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 16:3, 711–724.
- Siegelbaum, Lewis & Moch, Leslie Page (2016), Transnationalism in one country? Seeing and not seeing cross-border migration within the Soviet Union. – *Slavic Review* 75:4, 970–986.
- Solženitsyn, Aleksandr (1974), *Vankileirien saaristo (Arhipelag GULAG) 1918–1956: Taiteellisen tutkimuksen kokeilu. [I–II]*. Tukholma: Wahlström & Widstrand.
- Takala, Irina. (1994), Loikkareiden kohtalo Neuvosto-Karjalassa asiakirjojen kuvaamana. – *Kahden Karjalan välillä: Kahden riikin riitamaalla*. Toim. Tapio Hämynen. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta, 173–180.
- Takala, Irina (2011), The Great Purge. – *Victims and Survivors of Karelia. Special Double Issue of Journal of Finnish Studies* 15:1–2. Ed. Markku Kangaspuro & Samira Saramo, 144–157.
- Takala, Irina. (2018), Bolšoi terror v Karelii – *Almanah severojevropeiskih i baltijskih issledovanii* 3: 143–207.
- Takala, Irina (2021), *Taistelua ja kuolemaa: Neuvosto-Karjalan suomalaiset 1920–30-luvuilla*. Helsinki: Karjalan Sivistysseura ry.
- Tšaikina, S. (2015), Kak rasskazat o GULAGe jazykom istoričeskoj vystavki: "Pravo perepiski" v moskovskom "Memoriale". *Laboratorium. Žurnal sotsialnyh issledovanii* 7:1, 158–183.
- Vainio-Korhonen, Kirsi (2018) Vastuullinen historiantutkimus ja tietosuojat. <https://vastuullinentiede.fi/fi/tutkimustyo/vastuullinen-historiantutkimus-ja-tietosuojat>.
- Vertovec, Steven (2004), Migrant transnationalism and modes of transformation. *International Migration Review* 38(3), 970–1001.
- Vertovec, Steven (2009), *Transnationalism*. London and New York: Routledge.
- Vetenniemi, Erkki (2001), *Surviving the Soviet Meat Grinder: The Politics of Finnish Gulag Memoirs*. Helsinki: Kikumora Publications.
- Zemskov, Viktor N. (2005), *Spetsposelentsy v SSSR: 1930–1960*. Moskva: Nauka.